

Наташа П. Ракић¹

Центар за научноистраживачки рад
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу
ORCID 0009-0006-8983-0191

ОГРАНИЧЕНА МОЋ ОТПОРА: СУДБИНА ПОЈЕДИНЦА У РОМАНУ БРОДЕКОВ ИЗВЕШТАЈ ФИЛИПА КЛОДЕЛА²

У раду ће се на основу анализе романа *Бродеков извештај* (*Le Rapport de Brodeck*, 2007), француског писца Филипа Клодела (Philippe Claudel), проговорити о ограниченој могућности појединца да се супротстави владајућем систему и друштву чији је он члан. Након убиства странца које су његови суграђани починили, протагониста романа, Бродек, бива приморан на то да испуни своју друштвену функцију тако што ће да напише извештај у коме ће се наративно оправдати колективно извршен злочин у коме једино он није учествовао. Уз испуњавање овог наметнутог задатка, Бродек истовремено пише лични извештај са свим појединоцима, те он представља вид тихе борбе против система који одржава привидни ред међу својим члановима кроз страховладу и стално надзирање. Пратећи три наративна нивоа – писани извештај, личну исповест и садашње догађаје у роману – у овом раду се анализирају однос између индивидуе и колектива, (не)моћ субјекта да се супротстави систему, као и етичке последице таквог чина.

Кључне речи: колектив, систем, појединац, моћ/немоћ, отпор, *Бродеков извештај*, Филип Клодел

I УВОД

Филип Клодел, француски писац који се романом *Сиве гуше* (*Les Âmes grises*, 2003) уврстио у ред великана савремене француске књижевности, овенчан је бројним књижевним наградама за дела у којима критички приступа тематизовању националне историје Француске. Клодел често истиче да Француска још увек није у потпуности окончала процес преиспитивања сопствене улоге у историјски контроверзним периодима као што су Виши режим, рат у Алжиру и рат у Индокини (Формверг 2009). Стога се он може сматрати писцем који се супротставља доминантним друштвеним наративима, те га сврставамо у ред аутора који се

1 natasa.rakic@filum.kg.ac.rs, natasarakickg@gmail.com

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години број 451-03-136/2025-03/ 200198).

ангажовано боре против друштвеног заборава спорних аспеката француске историје. Путем алегоријског приповедања Клодел настоји да потакне читаоца на критичко промишљање и активно учешће у креирању друштвене стварности. Романом *Бродеков извештај* (2008)³ Клодел заокружује ратну трилогију⁴, коју поред овог романа, чине и романи *Сиве душе* и *Изолована девојчица* (*La Petite Fille de Monsieur Linh*, 2005). У ова три тематски повезана дела разматрају се последице рата, колективне и личне кривице, те механизми заборава и прећуткивања. Служећи се параболом, Клодел тематизује историјске катастрофе 20. века не би ли дестабилизовао перцепцију историјске „истине” и указао на сложени однос између одговорности, кривице и ћутања унутар колектива.

Роман *Бродеков извештај* структурно је конципиран као детективска прича са елементима злочина, убиства, кривице, истраге и паралелних извештаја што представља само спољашњи оквир текста. Овакву структуру аутор користи као средство за постављање филозофске расправе о природи зла и друштву које је способно да га чини и да притом не осећа ни кривицу ни потребу за признањем. У овом вишеслојном делу преиспитују се односи између појединца и колектива, односно, субјекта и система који манипулише појединцем, инструментализује га, искључује и жртвује када се његове особености не уклапају у задате друштвене норме. Роман је написан у првом лицу јединине као лични извештај протагонисте Бродека, чији отпор произлази из моралног несллагања са вредносним структурама заједнице којој припада искључиво по месту становања и делимично заједничкој прошлости, али не и по идејном или етичком уверењу.

У одабраном роману уочљива је затвореност колектива спрам онога што се означава као други (у тексту означен као *Anderer* или *Fremder*), као и одлучност заједнице да тог другог одбаци, искључи, па чак и уништи јер се не уклапа у модел колектива. Колектив, а све у настојању да очува сопствени унутрашњи поредак, прибегава жртвовању појединца и оправдава своје поступке постојећим нормама, законима и потребама заједнице без показивања жаљења према жртви. Пратећи три нивоа приче – два извештаја и актуелни ток догађаја – овај рад има за циљ да анализира (дис)функционални однос између појединца и колектива, моћ и истовремену немоћ субјекта да се одупре насиљу заједнице, као и моралну одговорност и последице које такав чин отпора подразумева.

3 Клодел је за роман *Бродеков извештај* овенчан следећим наградама: Наградом Гонкур средњошколаца (*Prix Goncourt des Lycéens*, 2007), Наградом књижара Квебека (*Prix des Libraires du Québec*, 2008), Наградом читалаца – Ливр де пош (*Prix des Lecteurs – Le Livre de Poche*, 2009) и Независном наградом за страну књижевност (*The Independent Foreign Fiction Prize UK*, 2010).

4 Клодел није формално именовао ова дела као трилогију, али је више пута у интервјуима и критикама описивано да *Бродеков извештај* заокружује овај тематски циклус.

II (ДИС)ФУНКЦИОНАЛНОСТ СУБЈЕКТА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ – ТЕОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД

Анализа (дис)функционалног односа између Бродека и његових суграђана заснива се на теоријским увидима који су настојали да дефинишу однос између појединца, колектива и друштвеног система. Аристотел је још у античко доба одредио човека као *zoon politikon*, односно, као биће чије постојање добија пуно значење тек унутар заједнице⁵ (уп. Посавец у Аристотел 1988: XXIX). Карл Маркс је у оквиру нововековне мисаоне традиције сматрао да индивидуа не може постојати у апсолутној изолацији већ да је условљена постојањем и структуром колектива (уп. Маркс 1857–8). Слично томе, немачки социолог Дарендорф (2006: 15–30) дефинише појединца као друштвено утемељено биће. Колектив се у том смислу поима као носилац вишег степена моћи, будући да организује, контролише и обликује понашање својих чланова. Ерих Фром је ову релацију додатно проблематизовао тврдећи да је функција друштвеног карактера да каналише људску енергију у складу са вредностима друштва што доводи до ограничења индивидуалне слободе и нормализације конформизма (Фром 1984: 95). Издавање из оваквог система, како наглашава Фром (исто), обично се посматра као девијација коју је потребно санкционисати или кориговати.

О немогућности субјекта да буде истински слободан и независан од друштва, односно од система и владајуће идеологије, писао је и Луј Алтисер који истиче да је идеологија свеприсутна и да одувек интерпелира субјекте (Алтисер 2015: 64). По њему, субјекти не настају већ се унапред претпостављају. Друштвене институције попут школе, породице и државе не производе слободне појединце већ субјекте у служби идеологије. Тако формирани субјекти бивају постепено претворени у објекте чиме се умањује њихова способност критичког мишљења и аутономног делања. Оваква структура постојања, сматра он, одговара економској и политичкој логици система у којој је субјекат обликован тако да буде покоран и делотворан, односно, спреман да себе сведе на статус објекта. Славој Жижек (1989) проширује Алтисерову тезу и указује на то да идеологија структурише начин на који појединац мисли да „мисли”. Отпор појединца се у том контексту чини неефикасан јер је унапред условљен истим идеолошким оквиром против кога се тобоже бори.

Овакво поимање блиско је концепту паноптикона кога развија Мишел Фуко (уп. Фуко 1997), а према коме се моћ остварује кроз механизме надзора и интернализовану дисциплину. Појединац који је стално под надзором невидљивог посматрача постаје саморегулишући објекат који дела усаглашено са нормама система који га обликује. Његова егзистенција је условљена учешћем у овој машинерији и тешко

5 „Тко не може да живи у заједници или коме ништа није потребно јер је сам себи довољан није дио државе, те је звијер или бог”.

је замислити да он дела изван оквира идеолошког апарата који му одређује улогу. Овакву представу (дис)функционалног субјекта допуњује Т. В. Адорно који уводи појам ауторитарне личности обликоване тако да буде подложна манипулацијама и истовремено неспособна за доживљавање непосредног људског искуства (Адорно и др. 1950: 233). Он пише: „Они који се слепо подређују колективу претварају се у нешто слично материјалу и поништавају се као самоодређена суштина. Уз то иде и спремност да се са другима поступа као са аморфном масом” (исто).

Упркос наизглед затвореној и репресивној друштвеној структури, Фуко инсистира на потреби да се систем разобличи и да се анализирају тачке његове моћи. По њему, задатак друштвене критике постаје да „покаже и открије, чак и тамо где су скривени, све односе политичке моћи који контролишу друштвено тело и угњетавају га” (Чомски и Фуко 2011: 57). Политичка моћ, тврди он, чини друштво болесним, при чему је та болест парадоксалне природе јер симптоми сами производе болест. Тај симптом је распрострањен у свим порам друштва, делује скривено, али разарајуће, те ствара такву атмосферу у којој се појединци свесно жртвују ради очувања привида друштвене нормалности.

Сличну дијагнозу друштвене стварности износи и Рене Жирар у делу *Насиље и свети* у коме закључује да је насиље конститутивна одлика сваког друштвеног система било у облику ритуалног жртвовања у примитивним друштвима или у облику правно институционализованог насиља у модерним државама (Жирар 1990: 91). Жирар наводи да да се однос између жртве и заједнице заснива на потреби друштва да каналише насиље и усмери га ка жртвовању другог, односно, ка ономе ко се због своје маргиналне позиције може искључити на овај начин. Жираров концепт се на више места подудара са Фукоовом анализом савременог правног и друштвеног система. Обојица истичу да је у модерним друштвима насиље институционализовано и прикривено, а да казнена пракса више није спектакуларна већ административна и рутинска. Док Фуко тврди да је церемонијал извршења казне постао све скривенији, да би коначно постао само процедурални или административни чин (Фуко 1997: 12), Жирар наглашава да од тренутка када постоји правни систем, његова функција више није људима пред очима (Жирар 1990: 30). Друштво се тако представља као рационално и уређено, док се суштинско насиље одвија унутар невидљивих механизма дисциплине, контроле и искључења.

На основу теоријског оквира овог рада закључује се да је отпор појединца унутар друштвеног система често ограничен или потпуно онемогућен. Сви наведени појмовни оквири отварају простор за промишљање односа између појединца и заједнице, посебно у ситуацијама када појединац, попут јунака Клоделовог романа, покушава да се супротстави колективном забору, страху и конформизму.

3. (ДИС)ФУНКЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТ У СИСТЕМУ: СЛУЧАЈ БРОДЕК

Филип Клодел изјавио је поводом објављивања романа *Бродеков извештај* да се нада да се

„читалац неће слепо ослонити на оно што му Бродек приповеда. Наиме, овај роман може се читати на различите начине. Један од њих покреће питање: Да ли је тај човек можда луд? Зар није од толике патње изгубио рационалност? Не пати ли он од менталног поремећаја који га наводи да свуда види непријатеље? Није ли 'онај други' можда само измишљени двојник који у стварности и не постоји? Роман се поиграва истином, лажи и илузијом. Он је, у књижевном смислу те речи, фантастичан роман. То значи да није сасвим јасно шта припада стварности, а шта не”⁶ (Формвег 2009).

На крају романа се и сам Бродек преиспитује да ли је све оно што је доживео можда био само сан, ноћна мора, једна позоришна представа која се завршила његовим одласком (Клодел 2008: 282). Роман, који је прерађен у стрип⁷, наишао је на добар пријем публике и на позитивне реакције критичара који су сасвим сигурни да је то уверљива прича о прогону, отпору и преживљавању (Флуд 2010). Популарно је мишљење да је Клодел написао текст о Холокаусту заоденут у рухо приче у којој се радња дешава „након страшног, геноцидалног рата у живахном, руралном крајолику које личи на сан и који тематизује проблематичне тачке људског понашања и историјског сукоба са храброшћу, маштом и саосећањем” (исто). Таквом тумачењу се супротставља аутор наводећи у интервјуу за часопис *Granta* (Гринхаус 2010) да је роман *Бродеков извештај* инспирисан питањем: „Како неки људи могу да одлуче да униште друге?” (исто), а не Холокаустом по себи, те не би требало трагати за измишљеним „доказима”.

Радња романа *Бродеков извештај* одиграва се у фиктивном месту, малом сеоцету окруженом планинама на немачко-француској граници за време окупације Француске. Премда се у роману не наводи име Бродековог села, као ни тачна позиција истог на основу које се са сигурношћу може потврдити да је то уверљива прича, издавају се елементи на основу којих критичари сматрају да се ради о месту Елзас⁸. Ипак, то

6 „Ich hoffe, dass sich der Leser nicht darauf verlässt, was ihm Brodeck erzählt. Denn dieser Roman kann auf verschiedene Arten gelesen werden. Eine davon drängt die Frage auf, ob dieser Mann verrückt ist. Hat er nicht dermaßen gelitten, dass er den festen Boden des Rationalen verlassen hat? Leidet er nicht unter einer geistigen Störung, die ihn überall Feinde sehen lässt? Ist „der andere“ vielleicht nur ein eingebildeter Doppelgänger, der gar nicht existiert? Der Roman spielt mit Wahrheit, Lüge und Illusion. Er ist ein – im literarischen Sinne des Wortes – fantastischer Roman. Das heißt: Man weiß nicht recht, was der Wirklichkeit entspricht und was nicht.”

7 Larcenet, Manu (2015–2016), *Le Rapport de Brodeck*, 2 vols., Paris: Dargaud.

8 Ти елементи су језички термини попут *Fratergekeime* за освајаче, *Der unverwundbare Anlauf* за назив владајућег режима и *Kazerskwir* за концентрациони логор, који, по начину грађе, подсећају на дијалекатске изразе типичне за елзашку област.

се не може са сигурношћу потврдити зато што је аутор био категоричног става да дело не би требало да буде фиксирано у одређеном времену и месту. Заправо, то је био један од услова које је аутор поставио ради адаптације овог романа у оперску представу како би композитор и либретиста имали потпуну слободу у интерпретацији ове приче (Бусери 2024). Говорећи о овом роману, аутор је више пута нагласио намеру да се у својим делима бави критиком друштвеног система који је у прошлости довео и који и даље доводи до уништења живота не само издвојених појединаца, већ и скупина људи (Клодел у Формвег 2009). Поводом овог романа и гласина које круже о њему, аутор је нагласио да је желео да избрише место и време радње како би испричао једну мрачну бајку.

„Желео сам да читаоцу ставим до знања да не описујем конкретне историјске догађаје већ напротив, емоционалне потресе који покрећу људе, групе, масе са тако ужасавајућим искушењима као што су геноцид и проглашавање других жртвеним јарцима. Нажалост, такви феномени постоје свуда и у свим временима. На то сам желео да скренем пажњу читаоцу како бих га довео у стање нестабилности: да се запита где се налази и да увиди да је људска природа непроменљива.”⁹ (Клодел у Формвег 2009)

Ова алегорична прича отпочиње описом Бродека, човека који је као дечак заједно са многима побегао од несреће једног страшног рата и дошао у запрези старе Федорине у село „на крају света” (Клодел 2008: 28). Становници овог забаченог места су га испрва прихватили као себи једнаког. Удруженим снагама послали су га на студије у велики град у нади да ће њихова заједница добити образованог човека. Међутим, у каснијим годинама, исти ти становници га издају и предају царској војсци велике земље која од њих захтева да идентификују онога ко према владајућој идеологији прља чистоћу расе у селу. То је значило да ће Бродек, означен у роману речју *Fremder* (срп. странац / непозната особа), бити послат у логор са намером да тамо оконча живот. Упркос преживљеним страхотама које су описане на малом броју страница романа, Бродек је преживео и вратио се у село, али њега дочекује тишина која означава системско порицање злочина од стране заједнице која наставља са симулацијом нормалности.

Долазак једног случајног путника у село, означеног у роману као *Anderer* (срп. други), који се својом појавом и понашањем издвајао од свих, узбуркао је старе духове и страхове становника који напослетку одлучују да га убију у крвавом пиру у гостионици код старог мештанина Шлоса. Бродек, једини који у том чину ритуалног насиља није учество-

9 „Ich wollte dem Leser klar machen, dass ich keine bestimmten historischen Ereignisse beschreibe, sondern – im Gegenteil – die Gefühlswallungen, die Menschen in Bewegung setzen, Gruppen, Massen: mit so schrecklichen Versuchungen wie dem Genozid und der Verdammung anderer zu Sündenböcken. Das hat es leider überall und zu allen Zeiten gegeben. Darauf wollte ich den Leser aufmerksam machen, um ihn zu destabilisieren: damit er sich fragt, wo er sich selbst befindet, damit er sieht, dass die menschliche Natur unveränderlich ist.”

вао, добија задатак да напише детаљан извештај о овом догађају и то тако „да онај ко буде читао *Извештај* схвати и опрости” (18). Тим чином се од њега захтева не само да прећути своје гледиште већ и да се на симболичан начин врати у заједницу која га је издала. Од њега се очекује да преузме део колективне кривице, али и одговорности. Очекује се да прихвати улогу друштвеног медијатора и да тако преузме део колективне кривице за одржавање постојећег система. Овом наметнутом улогом Бродек бива доведен у парадоксалан положај субјекта који, по моделу који описује Алтисер (2015), бива интерпелиран и у отпору. Одбијање да учествује у крвавом чину га не ослобађа обавезе да посредује и да својим наративом нормализује злочин, што га не чини само сведоком већ и саставним делом механизма који идеолошки одржава стабилност колектива.

Роман почиње и завршава се цитатом у коме се открива друштвени систем који посредством разгранате мреже институција и непрекидног надзора настоји да овлада појединцем, док са друге стране видимо стремљење просвећеног субјекта да се дистанцира од колектива и остане морално аутономан. Изабрани цитат гласи:

„Зовем се Бродек и немам никакве везе са тим. Стало ми је да то кажем. То сви треба да знају. Ја нисам ништа урадио, а када сам сазнао шта се десило, пожелео сам да о томе никада не проговорим, да зауздам памћење, чврсто га сапнем како би остало мирно попут куне у гвозденој клопци. Али други су ме натерали: 'Ти умеш да пишеш', рекли су ми, 'студирао си'" (Клодел 2008: 9).

Реченице попут: „Немам никакве везе са тим [...] други су ме натерали” (Клодел 2008: 9) очајнички су крик човека који жели да направи дистинктивну разлику између себе и других. Он покушава да се дистанцира од колектива и одговорности показујући да не жели да буде саучесник у поступцима коју му нису (били) по вољи. Ипак, ова подела остаје унутар оквира система који дозвољава само ограничени отпор. Бродек у овим редовима, као ни касније, не именује директно оне који су га присилили, нити то може, јер власт у роману нема једно лице. Она се открива као безлични, распрострањени надзор одозго који је уткан у сваку пору друштвеног живота. Овакав облик моћи одговара Фуковом појму контроле, према коме се власт не испољава кроз отворено насиље, већ кроз суптилне, институционализоване облике дисциплиновања. Казна више није спектакл, већ постаје административни чин¹⁰, а образац „нормалног функционисања” заједнице подразумева одређено жртвовање (Фуко 1997: 12). Управо зато се од Бродека тражи да својом руком напише извештај о злочину, али тако да онај ко чита „схвати и опрости” (Клодел 2008: 18). На тај начин он не постаје само сведок, већ бива позван да постане и саучесник. Уколико тако разумемо његову

10 „[...] церемонијал извршења казне постаје све скривенији, да би коначно постао само процедурални или административни чин” (Фуко 1997: 12).

позицију, постаје јасно да његова истина мора да буде прилагођена наративу друштва које жели да себе сачува и да себе оправда.

У роману *Бродеков извештај* се кроз постепен приказ свих околности утврђује да систем, у овом случају представљен кроз село, оправдава свој захтев према Бродеку тиме да је он школован. Његово образовање стечено је захваљујући подршци заједнице која га је у младости послала на студије, те оно постаје аргумент за принуду. Систем му је омогућио школовање и сада очекује поврат дуга и то не само у виду обављања административних послова, већ и кроз учешће у обради насиља тако што ће написати лажан извештај. Овакво тумачење враћа нас изнова ка Алтисеру (2015) и његовој тези да систем путем образовних институција формира јединку од које се очекује да испуни унапред задату функцију која доприноси развоју система. Систем, како се показује, не захтева само техничке вештине већ и потпуну лојалност и функционалност субјекта. Међутим, Бродек одудара од модела идеалног субјекта јер ни рођењем, а ни именом не припада селу. Стигао је у њега као странац, у друштву старице Федорине која је говорила „језиком другачијим од свега што је икада чуо“ (Клодел 2008: 22), што је у његов свет унело различитост и жељу за откривањем новог. Био је склон трагању за истином која га је коштала искључења из колектива, а касније, за време другог великог рата није могао бити део колектива због „дела кожице између ногу који недостаје“ (125). После рата и повратка из логора који није требало да преживи, представљао је подсетник и опомену на оно што је колектив желео да сакрије и да заборави, те се назирало да он неће бити подобан појединац за манипулацију.

Одабраним цитатом Бродек не само да исказује потребу за дистанцирањем од колектива, већ истовремено покушава да оправда сопствено чињење, односно, нечињење, указујући на осећај личне немоћи пред насиљем масе и структуром друштва у којој је појединац подређен вишој сили. Његово признање да не би могао ништа да учини чак и да је то вече био присутан у гостионици код старог Шлоса изражено је кроз реченицу: „Трудио бих се да будем што неупадљивији и присуствовао бих, немоћан, стравичном призору“ (86), те се она мора читати као признање моралног пораза индивидуе унутар друштвеног механизма. О овом феномену говорила је и Хана Аренд у својим анализама тоталитаризма и описала га синтагмом *баналности зла*. Према њеном запажању (Аренд 1964; Аренд 2012), зла дела, попут описаног, често не извршавају монструми, већ обични људи који пристају на ћутање и послушност у име сигурности и друштвене стабилности.

У другом делу романа, а осврћући се на положај појединца у маси, Бродек закључује да „у нашем крају, ако човек хоће да опстане, боље му је да се стопи са осталима, да не дозволи да на њему нешто штрчи, да буде обичан и груб као гранитни блок што вири из голе земље стрњишта“ (Клодел 2008: 182). Такав став, како се у роману и показује, може да изазове опречне реакције – са једне стране се омогућава да

појединац избегне пажњу околине, док са друге постоји опасност да појединац буде проглашен кривим за поступке у којима уистину није учествовао. На овај начин је осигурана његова употребна вредност унутар једне заједнице која се може окарактерисати као морално посрнула, а која од појединца захтева да се он одрекне личне одговорности како би постао пожељан члан друштва. Ипак, из цитата наведених у ова два пасуса увиђа се дубока унутрашња подела главног јунака који поседује свест о почињеној неправди и злочину, али је истовремено испуњен страхом од издвајања и маргинализације. Кроз овакав приказ унутрашње дилеме, Клодел критикује не само механизме колективног злочина већ и оно што Хана Арент (2012: 22–34) назива кризом савести¹¹ у модерном човеку.

Кроз овај роман приказано је друштво у периоду непосредно пре и након великог рата иза кога су остали пустош, насиље и патња, као и потврда да је човек способан да другоме одузме живот и да не осећа кривицу ни одговорност за почињено. Упркос ужасу који је рат произвео и коме је он сведочио, Бродек закључује да се ни природа ни мисаони оквири његових сународника нису променили што сажима у изјави: „[Д]а смо постали и да ћемо остати до своје смрти сећање на уништену човечност” (Клодел 2008: 134). Уништена човечност о којој Бродек проговара манифестује се кроз изостанак емпатије, неспремност на признање кривице, као и кроз присуство страха и незнања који уз помоћ притиска масе претварају људска бића у животиње способне за највећа зверства. Таквом схватању човека послератног периода придружује се и мисао жупника Пајпера који тврди да је рат човеку нужен како би могла да тријумфује његова осредњост. Он се присећа: „Видео сам их како скачу од радости на рубу провалије, ходају по њеној ивици и задивљено посматрају ужас празнине у којој се батргају најниже страсти. Уништити! Оскрнавити! Силовати! Заклати!” (124). Овакав приказ послератног друштва усклађен је са мишљу Хана Арент да зло у модерном друштву није радикалног, већ тривијалног карактера, и указује на то да се оно јавља у обичним људима који извршавају злочине са потпуном моралном равнодушношћу тако што не мисле и не доводе у питање наређења и норме система (уп. Арент 2012: 135). Баш као што Бродек сведочи људској способности да се не поштују основни етички импулси у условима страха и колективног притиска, Арент показује да зло и чињење зла не мора да буде исход мржње, већ исход пасивне послушности и одсуства мишљења. У том контексту, жупникова мисао која гласи да „рат омогућава тријумф осредњости” (Клодел 2008: 124) подсећа на дијагнозу која опомиње на то да просечан човек у ванредним околностима бива склон дехуманизацији другог како би задовољио захтеве колектива и очувао своју позицију у друштву (Арент 2012). Бродекова средина може се додатно објаснити социопсихолошким теоријама попут оне Густава

11 На овом месту се мисли на став Хана Арент да је лична одговорност нестала услед изостанка дијалога који појединац води са собом.

Ле Бона коју је изложио у студији *Психологија гомиле* (2019). Према Ле Бону, индивидуа губи своју самосвест и способност критичког расуђивања унутар масе и постаје подложна примитивним импулсима. Такав облик губитка индивидуализације и појава аутоматизма у понашању препознаје се у опису људи који скачу од радости на рубу провалије и у одсуству самокритике и саморефлексије након почињених злочина.

Снага масе која је „у једном тако посебном расположењу када је свима глава још пуна дивљаштва и помисли на крв” (Клодел 2007: 12) резултира одсуством храбрости и истрајности појединца. Бродек се чак и не сећа јасно догађаја од те вечери када је отишао до гостионице по маслац, а затекао разјарену гомилу која је починила стравичан злочин. Чак је сигуран да би директан обрачун са таквим друштвом и одбијање њихових захтева извесно резултирало његовом смрћу, па се одлучује за тихи, лични вид борбе против владајућег система са циљем не да га уруши, јер препознаје да је снага појединца сувише слаба за то, већ са циљем да помогне себи и својој савести. Бродек наводи следеће у личном дневнику:

„Сећам се само неких призора, и неких речи, врло прецизних, врло јасних [...] сећам се и свог страха, нарочито се сећам свог страха. Као да ми је он отада постао нека врста одеће. Одеће коју још нисам успео да здерем и која ме, приде, стеже као да се из недеље у недељу све више скупља” (Клодел 2008: 40).

Видевши да се страх попут болести увукао у сваку пору тела и душе свих становника, Бродек схвата да отпор систему није могућ кроз отворену конфронтацију са њим зато што је та духоистребљујућа болест зашла у све поре друштва. У том контексту се писање личног извештаја чини јединим могућим обликом отпора. Његов лични извештај представља чин сведочења и начин очувања историјске истине и то оне коју ће већина засигурно прећутати или изрећи кроз искривљену призму. Бродекова способност да сагледа оно што се налази испод површине, као и свест о страху колектива да би његов извештај могао да одреди границу између опроштаја и осуде, позиционирају га као опасног по систем што га чини предметом надзора, ухођења и претњи. Овакво размишљање нас враћа на тезу разрађених дисциплинских технологија моћи, на механизме контроле, кажњавања и праћења, помоћу којих се субјекат формира унутар друштвеног поља (уп. Фуко 1997). Субјекат у том смислу представља производ деловања моћи која се мора схватити као стратегија, тактика и функција (исто). У роману *Бродеков извештај* ликови попут градоначелника Оршвира, заједно са жупником Пајпером, учитељем Лиматом и осталим мештанима, представљају носиоце наведених механизма и показују како се надзор и дисциплина спроводе кроз све институције друштва, док истовремено представљају и сведочанство да је болест страха и конформизма прожела сваки аспект ове заједнице.

Писање тајног, личног извештаја тече паралелно са писањем званичног, нарученог извештаја и представља Бродеков начин тихе борбе против наметнутог поретка. Свестан опасности писања и једног и другог, Бродек приступа писању личног извештаја веома опрезно, „идући кроз речи као прогоњена дивљач, која јури, шеврда, покушава да зава-ра псе и ловце који је лове” (Клодел 2008: 101). За разлику од личног, овај званични, наручени извештај пише у неутралном, колективном тону настојећи да верно пренесе гласове и мишљења других, што представља начин да избегне лично позиционирање. Са друге стране, његов лични извештај представља хронику дана и месеци у којима он, а све захваљујући опажајности и аналитичком духу, поступно открива да друштвени систем почива на принципима контроле, надзора и организоване мреже доушника. О знаковима који су били јасан показатељ да живи у тако устројеном систему Бродек проговара:

„[О]сећам да се иза мојих леђа нешто дешава, осећам покрете, звукове, погледе. Већ неколико дана се питам да ли се ја то полако претварам у дивљач којој су за петама ловци и пси. Имам утисак да ме уходе, прогоне, надзиру као да је сада иза мене стално неко ко вреба сваки мој покрет и чита сваку моју мисао” (Клодел 2008: 12).

Из његових запажања се закључује да је главни циљ оваквог система ограничење слободе појединца у корист одржања колективног поретка, што нас враћа на мисао Мишела Фукоа (1997: 235) да савремене институције власти не делују путем отворене репресије већ кроз суптилне механизме надзора и дисциплине, што је он метафорички објаснио моделом паноптикона, затвора који осигурава максималан надзор уз минималну употребу силе. Како се истиче, надзор постаје ефикасан тек онда када субјекат интернализује поглед контролора, односно, када попут Бродека и његових суграђана, почне да се понаша као да је стално посматран (Фуко 1997: 204–209).

Да је Бродек живео у систему надзора и подозрења показују бројни детаљи из његовог извештаја. Поред личног осећаја да га неко непрестано посматра, он уочава понашање својих суграђана од којих посебно издваја комшију Геблера који га више пута упозорава да се чува јер је било доста несреће (Клодел 2008: 26). Овај обазриви, али двосмислени савет указује на свест заједнице о присуству сталне претње и надзора. У разговору са жупником Пајпером Бродек јасно дефинише мишљење да је у замци следећим речима: „Рекао сам му за чудан осећај да сам упао у замку и да не успевам да докучим ко је исплео њене конце, ко их држи и зашто су ме у њу гурнули, а нарочито како ћу се из ње извући” (122). Овај метафорички опис дочарава стање у којем се појединац налази у друштву у коме доминирају неповерење, страх и невидљиви механизми моћи.

Стање у коме се Бродек и његови суграђани налазе може се тумачити као психолошка интернализација надзора јер поглед другог постаје

трајни пратилац свести појединца. Овакво стање доводи до једне врсте егзистенцијалног поремећаја јер посматрани субјект почиње себе самог да посматра кроз призму система, што доводи у питање његов идентитет, слободу и могућност контролисања сопственог живота. Тврдећи да себе доживљава као „дивљач“ (12), односно, као плен, Бродекова егзистенција бива сведена на голо животарење, на постојање које је стално под претњом изопштења и искључења (уп. Агамбен 2013: 33–34). Овакав живот одликује стални осећај претње који указује на присуство болести у друштву. У таквом систему надзор је постао норма, а слобода је постала опасност.

У овом роману Клодел осликава девијантно и затворено друштво сачињено од унесрећених и непросвећених појединаца који живе под сталним надзором и у атмосфери колективне застрашености. Овакав друштвени механизам онемогућава развој критичког мишљења и спречава стицање знања јер би они могли угрозити његову стабилност. Унутар ове мреже, „житељи села на крају света“ (Клодел 2008: 15) живе у страху од себе самих, од других и од света у коме се налазе, а своју парализованост надомешћују алкохолом, ћутњом и прилагођавањем. Оваква заједница не подноси различитост, не трпи истину и знање и увек је спремна да жртвује појединца ради очувања привида једнакости колектива. Одговорност за насилне поступке као што су убиство странца, изручење Бродека или захтев за писањем извештаја, намерно се разлива по колективу што је начин да се избегне лична одговорност. У једном таквом друштву свако постаје посматрач и осумњичени, те тако настаје идеалан простор за спровођење страха, контроле и послушности. Изузеци попут учитеља Лимата или Диодема који заједно са Бродеком покушавају да пруже икакав отпор, остају маргинализовани и усањени, чак и угрожени у својој борби.

Остали становници своју свакодневицу проводе у алкохолу и неморалу, постајући незадовољне јединке невољне да се супротставе владајућем систему, а као такве му погодују. Овакав субјект карактерише потреба за подаништом и воља да себе претвори у објекте власти, било да је реч о локалном ауторитету (градоначелник Оршвир) или о спољној војној сили која спроводи власт кроз терор. Овакав облик субјекта одговара ономе што Адорно (1987: 7) назива ауторитарном личношћу која је податна манипулацијама, постварена, неспособна за емпатију и склона поступању са другима као са аморфном масом. Овакав увид у психопатологију субјекта унутар једног репресивног друштвеног устројства поставља коначну дијагнозу систему представљеном у роману, а она гласи: систем не производи, нити му је у интересу да производи оснажене и самосвесне субјекте, већ их систематски лишава њихове субјективности.

4. ЗАКЉУЧАК

Роман *Бродеков извештај* француског писца Филипа Клодела представља вишеслојно дело које кроз алегоријску приповест о страху, искључењу и (не)моћи појединца испитује механизме друштвеног насиља и границе индивидуалног отпора. Централна нит овог рада била је усмерена на анализу (дис)функционалности субјекта унутар репресивног друштвеног система који је вољан да жртвује другог у настојању да сачува сопствени поредак. Применом теоријских увида Мишела Фукоа, Теодора Адорна, Ђорђа Агамбена, Ренеа Жирара и других теоретичара друштвеног стања, показано је да се репресивна моћ не остварује само кроз спровођење директне силе, већ кроз надзор, нормализацију и дискредитацију онога што/који одступа. Показано је да систем описан у роману функционише по принципу паноптикона, односно, кроз спровођење унутрашњег надзора и примену принципа саморегулације. У таквом систему, појединац се претвара у објекат кога не штити закон, док он истовремено служи очувању система. Упркос томе, протагониста романа, Бродек, остаје фигура отпора у оваквом систему. Као трагичан члан и сведок друштва коме припада, он инсистира на праву да памти, да пита и да забележи. Премда његов лични извештај можда никада неће бити прочитан, он постаје траг личне савести и као такав потврђује да је макар етички отпор сваког појединца нужан, чак и онда када се чини да неће имати никакав одјек.

Анализом романа која је у овом раду спроведена, отворена су питања о (не)могућности одупирања систему, о (не)ефикасности отпора, али и о граници између моралне одговорности и колективне нужности. Она превазилазе индивидуалан наратив и представљају изазов за даља тумачења овог дела, као и друштвене стварности. Одабран роман Филипа Клодела не нуди коначне одговоре, нити успоставља коначан приказ друштва, већ упућује на важност промишљања друштвене свести и савести.

Извор

Клодел 2008: F. Klodel, *Brodekov izveštaj*, Beograd: Laguna.

Литература

Агамбен 2013: Ђ. Agamben, *Homo Sacer: suverena moć i goli život*, Loznica: Karpos.

Адорно и др. 1950: T. W. Adorno, E. Frenkel-Brunswik, D. J. Levinson & R. N. Sanford, *The Authoritarian Personality*, New York, Harper and Row.

Алтисер 2015: L. Altiser, *Ideologija i državni ideološki aparati*, Beograd: Karpos.

Арендт 1964: H. Arendt, *Personal Responsibility Under Dictatorship*. <<https://grattoncourses.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/08/responsibility-under-a-dictatorship-arendt.pdf>>. 15.05.2025.

Арендт 2012: H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem: Ein Bericht von der Banalität des Bösen*, München: Piper Verlag.

Аристотел 1988: Aristotel, *Politika*, Zagreb: Globus.

Бусери 2024: M. Boussey, Brodeck: A story that refuses to be forgotten, *Opera ballet Vlaanderen*. <<https://www.operaballet.be/en/stories/brodeck-interview-with-daan-janssens-fabrice-murgia>>. 28.05.2025.

Гринхаус 2010: E. Greenhouse, Philippe Claudel Interview, *Granta*, June 2010. <<https://granta.com/interview-philippe-claudel/>>. 03.06.2025.

Дарендорф 2006: R. Dahrendorf, *Homo sociologicus. Ein Versuch zur Geschichte, Bedeutung und Kritik der Kategorie der sozialen Rolle*, Wiesbaden: VS Verlag.

Жижек 1989: S. Žižek, *The Sublime Object of Ideology*, London: Verso.

Жирар 1990: R. Girard, *Nasilje i sveto*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1990.

Ле Бон 2019: G. Le Bon, *Psihologija gomile*, Beograd: Talija izdavaštvo.

Маркс 1857–1858: K. Marx, *Grundrisse: Fixed capital and the development of the productive forces of society*. <<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/grundrisse/ch13.htm>>. 13.04.2025.

Флуд 2010: A. Flood, Independent foreign fiction prize goes to Philippe Claudel, *The Guardian*, May 2010. <<https://www.theguardian.com/books/2010/may/14/philippe-claudel-foreign-fiction-prize>>. 15.04.2025.

Формвег 2009: C. Vormweg, Aufstieg in: 1. Liga der französischen Schriftsteller, *Deutschlandfunk*, Dezember 2009. <https://www.deutschlandfunk.de/aufstieg-in-1-liga-der-franzoesischen-schriftsteller.700.de.html?dram:article_id=84355>. 01.07.2019.

Фуко 1997: М. Фуко, *Нагзирајући и кажњавајући: рођење затвора*, Сремски Карловци: Издавачка књижевна Зорана Стојановића.

Чомски и Фуко 2011: Х. Чомски, М. Фуко, *О људској природи: правда против моћи*, Београд: Карпос.

Nataša P. Rakić / DIE BEGRENZTE MACHT DES WIDERSTANDS. DAS SCHICKSAL DES INDIVIDUUMS IN PHILIPPE CLAUDELS ROMAN BRODECKS BERICHT

Zusammenfassung / Philippe Claudels Roman *Brodecks Bericht* thematisiert auf vielschichtige Weise die Spannung zwischen Individuum und kollektivem System in einem repressiven, angstgesteuerten sozialen Gefüge. Die Dorfgemeinschaft reagiert mit Ausgrenzung, Überwachung und Gewalt auf das Fremde, verkörpert durch den Anderen oder den kritisch denkenden Brodeck. Der Roman zeigt, wie kollektive Angst zur Rechtfertigung moralisch fragwürdiger Handlungen dient und wie die soziale Ordnung durch das Opferprinzip aufrechterhalten wird. Die durchgeführte Analyse stützt sich auf theoretische Einsichten von Michel Foucault (Panoptikum und Disziplinargesellschaft), Theodor W. Adorno (autoritäre Persönlichkeit) und René Girard (Opfermechanismus). Die Arbeit kommt zu dem Schluss, dass individuelle Autonomie und Widerstand im Kontext eines allgegenwärtigen Überwachungs- und Machtapparats

stark eingeschränkt sind. Dennoch eröffnet Brodecks Haltung, d.h. seine Weigerung zu schweigen und seine Sucht nach Wahrheit, einen kritischen Reflexionsraum über die ethischen Möglichkeiten des Subjekts innerhalb autoritärer Strukturen.

Schlüsselwörter: Kollektiv, System, Individuum, Macht/Ohnmacht, Widerstand, Brodecks Bericht, *Le Rapport de Brodeck*, Philippe Claudel

Примљен: 24. 6. 2025.

Прихваћен јула 2025.